

ANNA GOŁĘDZINOWSKA

Politechnika Gdańska

KSZTAŁTOWANIE NOWEGO WIZERUNKU MIAST DELTY WISŁY*

Abstract: Developing the New Image of Vistula Delta Cities. The Vistula Delta is an area affected by a number of social and economic problems which are largely a consequence of the turbulent history of these lands. Thanks to the natural conditions of the area is associated primarily with a network of canals and agriculture, while growing expectations are layered on cities as generators of change and development.

The paper concerns the possibility of using elements of cultural heritage concentrated in the cities of this area for the formation of the new image – understood as a component of people's sense of identity and perception of the area from outside. The case studies relate to smaller cities, which did not have a distinct image: Tczew and Pruszcz Gdański, Nowy Dwór Gdański and Nowy Staw.

Key words: Urban regeneration, image, identity, Vistula Delta.

Wstęp

Zgodnie ze stanowiskiem Rządu Rzeczypospolitej Polskiej do Zielonej Księgi w sprawie spójności terytorialnej „*Terytorium należy traktować nie jako wyodrębnioną jednostkę administracyjną, ale jako obszar funkcjonalny, któremu należy stworzyć warunki do harmonijnego rozwoju pozwalającego na wykorzystywanie specyficznych, endogenicznych zasobów*” (2009). We współczesnym świecie wykorzystanie tych „*specyficznych, endogenicznych zasobów*” wymaga jednak promocji – stworzenia odpowiedniego wizerunku. Według Kotlera „*Wizerunek jest zbiorem przekonań myśli i wrażeń osoby lub grupy o jakimś obiekcie: firmie, produkcie, marce, miejscu lub osobie*” [Kotler 1994, s. 549]. W przypadku jednostek terytorialnych wizerunek (*image*) staje się jednym z kluczowych środków marketingu terytorialnego¹ (ryc. 1). Marketing terytorialny zawiera dwa kierunki działań:

* Praca badawcza realizowana w ramach projektu "Przekształcenia przestrzeni publicznej miasta średniej wielkości w warunkach gospodarki rynkowej w Polsce" sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/N/HS4/05989

¹ Inaczej „marketingu miejsca”.

- zewnętrzne – nakierowane są na przyciągnięcie nowych potencjałów;
- wewnętrzne – mające na celu stymulowanie określonych zachowań mieszkańców, ich grup oraz przedsiębiorstw i instytucji niekomercyjnych zlokalizowanych na terenie miasta [Szromnik 2007, s. 32-33].

Tak więc, istnieje rodzaj sprzężenia zwrotnego między występowaniem terytorialnej specyfiki, wizerunkiem miejsca a stymulowaniem rozwoju – zarówno przez mobilizację mieszkańców, jak i pozyskanie potencjałów z zewnątrz.

W przypadku Delt Wisły podstawą do wytworzenia tych specyficznych zasobów endogenicznych była woda, w związku z tym stosowanie terminu *obszar* wydaje się być bardziej adekwatne niż *terytorium*. Tak więc, obszar Delt Wisły – etnograficznie utożsamiany z Żuławami [Cebulak 2010, s. 8] – kojarzony jest przede wszystkim z dogodnymi warunkami do produkcji rolnej, specyficznym równinnym ukształtowaniem terenu oraz wpisanym w ten krajobraz rozbudowanym układem hydrotechnicznym. To właśnie zapewnienie odpowiedniego stanu technicznego tego ostatniego systemu, służące bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu, jest wymieniane jako główne wyzwanie rozwojowe². Wydaje się to być oczywiste biorąc pod uwagę, że egzystencja gospodarcza i społeczna Delt Wisły jest zależna od zabezpieczenia terytorium przed zalewaniem. Należy jednak pamiętać, że nie jest to jedyny występujący tu problem. Omawiany obszar dotknięty jest następstwami wielu negatywnych zjawisk gospodarczych i społecznych sięgających połowy XX w. Jednocześnie występują tu specyficzne walory przyrodnicze i kulturowe, które mogą się stać podstawą kreowania nowego wizerunku.

1. Problem tożsamości i identyfikacji

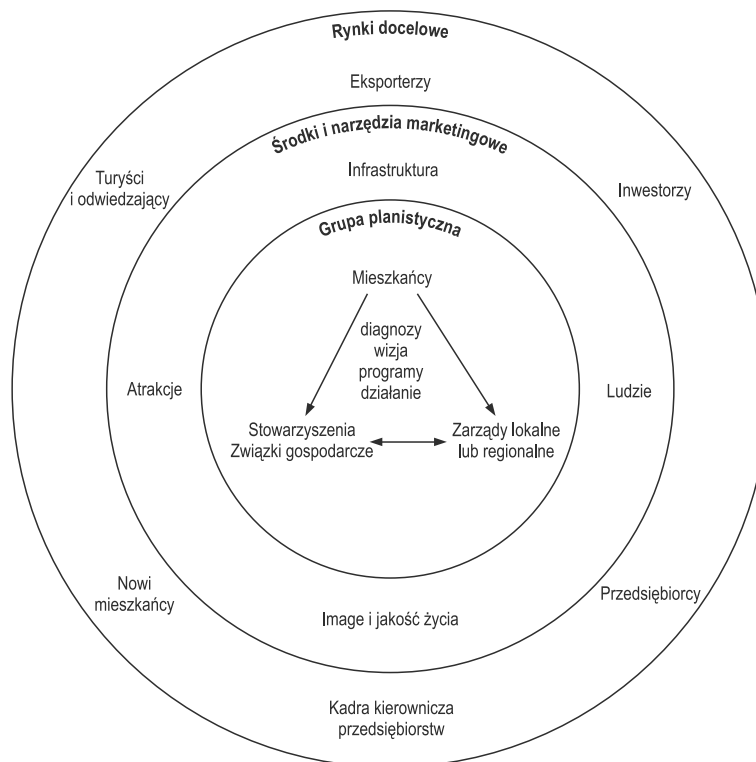
W Delcie Wisły (na Żuławach) „tożsamość regionalna nigdy nie wiązała się z przynależnością etniczną”, jednak „ściśle odnosiła się do wyraźnie zdefiniowanego i delimitowanego terytorium, jego cech gospodarczych, topograficznych oraz fizjograficznych” [Gola 2009, s. 8].

W XX w. nastąpiło gwałtowne przerwanie dotychczasowych tradycji gospodarowania przestrzenią, co obok skutków przestrzennych przyniosło również konsekwencje gospodarcze i społeczne. Pod koniec II wojny światowej urządzenia hydrotechniczne Delt Wisły zostały zniszczone, a teren uległ zalaniu, co oznaczało czasowe unicestwienie jej tożsamości przestrzennej. Gwałtowna wymiana ludności związana z wymuszoną emigracją mieszkańców pochodzenia niemieckiego, napływem ludności polskiej ze wschodu oraz przymusowymi przesiedleniami ludności ukraińskiej w ramach akcji „Wisła” przyczyniła się do zatracenia lokalnego dzie-

² Świadczą o tym zapisy *Programu rewitalizacji gospodarczej Delt Wisły i Zalewu Wiślanego* opracowanego na podstawie Uchwały nr 674/XXXVII/05 Sejmiku Województwa Pomorskiego z 3 października 2005 r. oraz *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*.

dzictwa niematerialnego oraz zrozumienia dla lokalnych wzorów kształtowania przestrzeni [Blacharska 2009; Krośnicka 2010]. W latach 90. degradację przestrzenną i społeczną obszaru pogłębił szok transformacyjny związany z nagłym upadkiem bazy ekonomicznej wywołanym wprowadzeniem zasad gospodarki rynkowej.

Głównym źródłem utrzymania napływowych zdeintegrowanych społeczności wiejskich była praca w Państwowych Gospodarstwach Rolnych. Z kolei w miastach zlokalizowane były (często pochodzące z XIX w., ale upaństwowione w PRL) duże zakłady przetwórstwa płodów rolnych. W nowych warunkach ekonomicznych, w wyniku decyzji o likwidacji PGR-ów oraz pozbawieniu mecenatu Państwa nad nieefektywnymi zakładami przemysłowymi, obszar Delt Wisły został dotknięty wysokim bezrobociem. Wobec ubóstwa panującego na obszarach wiejskich nie nastąpił znaczny wzrost roli miast jako zaplecza usługowego tych obszarów. Skala występujących problemów oraz związane z nią poczucie frustracji wywołało niepokoje społeczne. W 1999 r. do ogólnopolskiej opinii publicznej dotarł silny przekaz dotyczący Nowego Dworu Gdańskiego i okolic jako miejsca fali protestów rolniczych i brutalnych starć z policją³.

Ryc. 1. Poziomy marketingu terytorialnego (marketingu miejsca)

Źródło: [Szromnik 2007, s. 39].

³ Wydarzenia te przyczyniły się do sukcesu „Samoobrony” w wyborach parlamentarnych z 2001 r. [Ciszewski, Lewica.pl].

Znaczenie tożsamości i odpowiedniej kultury organizacyjnej dla adaptacji do nowej rzeczywistości ustrojowej i ekonomicznej wskazuje przykład sąsiadujących z Deltą Wisły od zachodu Kaszub – mikroregion kulturowy o rozdrobnionej strukturze agrarnej i niskich walorach bonitacyjnych stał się beneficjentem przemian. Tu ważnym uwarunkowaniem rozwoju była jednak zachowana silna tożsamość regionalna oraz tradycje przedsiębiorczości rodzinnej.

Jak już wspomniano, Delta Wisły jest obszarem utożsamianym przede wszystkim z różnymi formami produkcji rolnej. Tymczasem – w polityce europejskiej, krajowej i regionalnej⁴ – coraz silniej podnoszone są kwestie miast i funkcjonalnych obszarów miejskich jako głównych ognisk koncentracji zarówno specyficznych problemów, jak i potencjałów rozwojowych, które na zasadzie dyfuzji mogą oddziaływać na rozwój swojego otoczenia. W tym kontekście warto rozważyć czy i na ile istnieje terytorialna specyfika miast omawianego obszaru, która mogłaby być pomocna w kształtowaniu wspólnej tożsamości i nowego atrakcyjnego wizerunku.

2. Miasta Deltę Wisły – próba typologii

Miasta Deltę Wisły, pod względem ich właściwości przestrzennych, można podzielić na dwie zasadnicze grupy:

- Miasta duże i średnie o korzeniu średniowiecznym – zlokalizowane przede wszystkim w strefie krawędziowej Deltę Wisły.
- Miasta małe, których układ przestrzenny został wykształcony lub znacznie rozwinięty – często na bazie średniowiecznych wsi⁵ – w XIX w., w wyniku industrializacji i związanego z nią masowego przetwarzania płodów rolnych – zlokalizowane przede wszystkim wewnątrz Deltę Wisły.

Powyższe rozróżnienie wskazuje predyspozycje do określenia pewnych strategii kształtowania tożsamości. W pierwszym przypadku istnieje już wykształcony krajobraz miasta niosący ze sobą określone historyczne elementy struktury kojarzone jednoznacznie z miejskością i samorządnością – rynki, ratusze, kamienice. W drugim przypadku konieczna jest reinterpretacja, stworzenie nowej „narracji miejsca” jednoczącej wokół siebie mieszkańców oraz atrakcyjnej dla odbiorców spoza miasta. Podstawą może być dziedzictwo przemysłowe.

Ze względu na proces przekształceń w warunkach gospodarki rynkowej miasta Deltę Wisły można podzielić na (tab. 1):

- Beneficjentów(ta) przemian – miasto, które w wyniku decentralizacji systemu planowania przestrzennego oraz wprowadzeniu konkurencji między miastami

⁴ Patrz: *Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie, projekt Koncepcji zrównoważonej polityki miejskiej województwa pomorskiego.*

⁵ Wyjątkiem jest Nowy Staw, który prawa miejskie uzyskał w 1343 r.

zyskały na liczbie mieszkańców oraz zlokalizowanych podmiotów gospodarczych – rozwój miasta jest przede wszystkim związany z odpływaniem mieszkańców i inwestycji od ośrodka większego (Gdańska).

- Miasta stabilne – o niezminiającej się liczbie mieszkańców, w których zlikwidowane formy działalności gospodarczej udało się zastąpić nowymi.
- Miasta stagnujące – mające trudności z odbudowaniem potencjałów w warunkach gospodarki rynkowej.

To rozróżnienie w znacznym stopniu określa odbiorców i cel marketingowy nowego wizerunku.

3. Rozwój miast w kontekście uwarunkowań ponadlokalnych

Z punktu widzenia strategicznych kierunków rozwoju tego obszaru kontrowersyjny wydaje się podział administracyjny przyjęty reformą terytorialną 1999 r. Nowe większe województwa miały przygotować Polskę do wdrażania polityki regionalnej Unii Europejskiej, z kolei przywrócone powiaty miały wzmacniać proces decentralizacji. Miastom powiatowym w tym procesie przypisywano istotną rolę w kształtowaniu tożsamości lokalnej [Kulesza 2000]. Wcześniej Żuławy z podziałem na linii Wisły znajdowały się w granicach województw gdańskiego i elbląskiego. Taki podział terytorialny pozwalał na zachowanie spójności mikroregionów przyrodniczo-kulturowych Żuław Gdańskich oraz Żuław Malborskich (Wielkich) i Żuław Elbląskich (...). Po reformie administracyjnej większość obszaru Delt Wisły znalazła się w obszarze woj. pomorskiego, ale jedno z dwóch kluczowych miast tego układu osadniczego (Elbląg) znalazło się w obszarze woj. warmińsko-mazurskiego (tab. 1).

Należy oddać, że Żuławy przez większość okresu rozwoju osadnictwa były podzielone między różne jednostki administracyjne [Gola 2009, s. 8], niemniej taki podział terytorialny spowodował określone skutki dla rozwoju miast. Nowy Dwór Gdański i Malbork, które mogłyby znaleźć się w centrum dużej aglomeracji obejmującej pasmo wzdłuż Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego, stały się miastami peryferyjnymi. W ten sposób, Nowy Dwór Gdański położony w odległości ok 20 km od Elbląga, mógłby zyskiwać jako rozwijający się ośrodek mieszkaniowy i usługowy. W obecnej sytuacji woj. warmińsko-mazurskie nie obejmuje swoimi planami rozwojowymi terenów na zachód od Elbląga, z kolei ze zrozumiałych względów plany metropolitalne woj. pomorskiego koncentrują się na terenach położonych po zachodniej stronie Wisły⁶. Tak więc, Żuławy Malborskie i pomorska część Żuław Elbląskich pozostaje swoistą strefą demarkacyjną. Co prawda, Malbork jest rozpoznawalnym ośrodkiem miejskim, jednak dzieje się tak za sprawą – stanowiącego absolutnie ponadklasowy nośnik wizerunkowy – zamku wpisanego na Listę Światowego

⁶ Patrz: *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego* przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Pomorskiego Nr 1004/XXXIX/09 z 26 października 2009.

Tabela 1

Zmiany populacji i statusu administracyjnego omawianej grupy miast

Miasto	Populacja			Status miasta			
				przed reformą terytorialną (1999)		po reformie terytorialnej	
	1995	2010	zmiana (w %)	województwo	status miasta	województwo	status miasta
Elbląg	128 605	126 049	-2,03	elbląskie	stolica woj. (gmina miejska)	warmińsko-mazurskie	stolica powiatu (powiat grodzki)
Nowy Dwór Gdański	10 333	9 904	-4,33	elbląskie	stolica gminy miejsko-wiejskiej	pomorskie	stolica powiatu (stolica gminy miejsko-wiejskiej)
Malbork	40 188	38 278	-4,99	elbląskie	gmina miejska	pomorskie	stolica powiatu (gmina miejska)
Nowy Staw	4 243	4 367	2,84	elbląskie	stolica gminy miejsko-wiejskiej	pomorskie	stolica gminy miejsko-wiejskiej
Tczew	60 615	60 152	-0,77	gdańskie	gmina miejska	pomorskie	stolica powiatu (gmina miejska)
Pruszcz Gdański	21 318	26 834	20,56	gdańskie	gmina miejska	pomorskie	stolica powiatu (gmina miejska)
Gdańsk	463 019	456 967	-1,32	gdańskie	stolica woj. (gmina miejska)	pomorskie	stolica woj. (powiat grodzki)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych*.

Dziedzictwa UNESCO. Nowy Dwór Gdański oraz Nowy Staw pozostają ośrodkami stagnującymi.

4. Specyficzne elementy przestrzeni i ich potencjał wizerunkowy

Gdańsk i Elbląg, mimo terytorialnej przynależności do Delt Wisły, pozostają nieco na marginesie tych rozważań, od wielu lat konsekwentnie koncentrując swoje strategie wizerunkowe na ponadregionalnej lub regionalnej roli oraz tożsamości miasta portowego. Pozostała grupa miast Delt Wisły znajduje się na etapie kształtowania lub poszukiwania pomysłu na swój nowy wizerunek.

Markowski [2006, s. 94] uważa, że rozwój mniejszych miast związany jest bardziej z ich walorami materialnymi niż z potencjałem intelektualnym, a w związku z tym ich oferta marketingowa jest strukturalnie prostsza niż w przypadku dużych miast. Mimo pozornie ograniczonych możliwości finansowych i społecznych, miasta

omawianej grupy mają swoją specyfikę, która przy odpowiednio prowadzonej polityce rozwoju, może stać się atutem. Ta specyfika związana jest z wolniejszym tempem przekształceń przyczyniającym się do zachowania w przestrzeni dużej liczby elementów świadczących o tradycji danego miejsca. W przypadku takich ośrodków – stojących nieco z boku globalnych mód i związanej z nimi unifikacji – szansą może być obserwowany współcześnie na świecie renesans miejsc i małych społeczności, które zachowały niepowtarzalność i autentyczność [Jałowiecki, Szczepański 2005, s. 215]. Tożsamość przestrzeni, mimo że trudna do skwantyfikowania, staje się wartością ekonomiczną [Markowski 2006].

Delta Wisły posiada właściwość, która doskonale eksponuje atrakcyjność sylwety miast jednocześnie bezlitośnie obnażając błędy w zagospodarowaniu – niemal nieograniczone przedpole ekspozycji [Lipińska 2011, s. 40]. Ta cecha pozwala uczynić z fizycznego „obrazu miasta”⁷ istotny element kształtowania wizerunku. Ważnymi, wspomnianymi już cechami przestrzeni, wspólnymi dla miast tego obszaru jest obecność wody oraz obiekty dziedzictwa technicznego i przemysłowego.

Kolosalne znaczenie dla rozwoju układu osadniczego tego obszaru oraz ukształtowania profilu gospodarczego miast miało wynalezienie maszyny parowej. W 1852 r. uruchomiono połączenie kolejowe Gdańsk-Tczew-Bydgoszcz, kilka lat później układ ten uzupełniono o połączenie Gdańska z Malborkiem i Elblągiem. Budowie połączenia kolejowego towarzyszyła budowa majestatycznych dworców, z których większość (poza Dworcem Południowym w Gdańsku) pełni swoją funkcję do tej pory. Równoległe do tych inwestycji poprawiono jakość dróg prowadzących do linii kolejowej, zwiększając w ten sposób dostępność mieszkańców wsi do urzędów, szkół, targów czy miejsc pracy poza miejscem zamieszkania [Krośnicka 2010, s. 213]. Najważniejszym krajobrazowo elementem tej inwestycji był most drogowo-kolejowy na Wiśle w Tczewie (fot. 1). Charakterystycznym uzupełnieniem linii kolejowej dla Delt Wisły była gęsta sieć kolei wąskotorowej dająca producentom płodów rolnych nowe możliwości transportowe. Dzięki liniom wąskotorowym możliwe było dostarczenie ładunków do zakładów przetwórstwa i do kolei normalatywnej, aby potem transportować je dalej w głąb kraju. Koleje wąskotorowe wykorzystywano również do transportu turystów do nadmorskich i nadzalewowych kurortów [Prokopiński 2000]. Dziś układ ten jest w znacznej mierze unicestwiony. Okazyjne, w sezonie letnim, funkcjonują tylko odcinki znajdujące się z powieacie nowodworskim, niemniej za czasów swojej świetności istotnie wpłynął na koncentrację określonych funkcji. Obecnie zauważalna jest dysproporcja dotycząca rozwoju cywilizacyjnego miast położonych na trasie kolei pełnowymiarowej (Gdańsk, Pruszcz Gdański, Tczew, Malbork, Elbląg) a miast tego połączenia pozbawionych (Nowy Dwór Gdański, Nowy Staw).

⁷ Por. [Lynch 2011].

Fot. 1. Most kolejowy i drogowy w Tczewie

Źródło: Gołędzinowska (fot. 1-5).

Maszyna parowa znalazła szerokie zastosowanie w przemyśle rolnym Żuław. Przy folwarkach zlokalizowano gorzelnie, mleczarnie, olejarnie czy krochmalnie [Krośnicka 2010, s. 216]. Jednocześnie, w pobliżu stacji kolejowych – w większości na obszarach miejskich – powstawały rozległe zespoły cukrowni: w Pruszczu Gdańskim, Sobowidzu, Malborku, Nowym Stawie, Pelplinie. W większych miastach rozwijały się stocznie i inne zakłady związane z produkcją statków. Ferdynand Schichau założył w Elblągu fabrykę maszyn rolniczych i melioracyjnych, uruchomił produkcję kotłów i statków parowych, a następnie stocznie w Elblągu i Gdańsku. W Tczewie w 1883 r. powstała Fabryka Wyrobów Metalowych Emila Kelcha, której budynek w 1980 r. został zaadaptowany na Muzeum Wisły (*Fabryka Sztuk* 2012).

Obecnie silnym nośnikiem wizerunkowym dotyczącym Deltę Wisły i części obszarów ją otaczających jest projekt „Pętla Żuławska – rozwój turystyki wodnej”. Dzięki tej inicjatywie przekaz o nadwodności i atrakcyjności obszaru ma szansę dotrzeć do opinii publicznej w całej Polsce, a nawet poza jej granicami. Należy jednak pamiętać, że będąc nakierowanym przede wszystkim na odbiorcę z zewnątrz, na odbudowę tożsamości lokalnej może wpłynąć tylko pośrednio i w ograniczonym stopniu.

5. Przekształcenia przestrzenne służące nowemu wizerunkowi

5.1. Tczew – miasto nadwiślańskie

W okresie PRL Tczew, za sprawą magistrali kolejowej oraz zatrudnienia znacznej części mieszkańców w szeroko rozumianej obsłudze kolei, kojarzył się jednoznacznie z jedną dominującą funkcją. Na początku transformacji miasto zostało dotknięte wieloma zjawiskami społecznymi i gospodarczymi, które miały swoje silne implikacje przestrzenne. Wielu mieszkańców, którzy w wyniku restrukturyzacji PKP

Fot. 2. Dawna Fabryka Wyróbów Metalowych Emila Kelcha, obecnie Centrum Wystawienniczo-Regionalnego Dolnej Wisły „Fabryka Sztuk”

stracili miejsca pracy, znalazło lub samodzielnie zorganizowało sobie zatrudnienie w usługach i drobnym handlu. Działalność ta była jednak lokowana przede wszystkim w zachodniej części miasta oddzielonej od Starego Miasta magistralą kolejową. Na utratę dotychczasowej roli historycznego centrum miała również wpływ lokalizacja wielkich obiektów handlowych na obrzeżach miasta. Malowniczo położone na skarpie nadwiślańskiej historyczne centrum miasta uległo marginalizacji, której towarzyszyły patologie społeczne oraz zły stan techniczny przestrzeni publicznych wraz z otaczającą je historyczną zabudową [*Lokalny Program Rewitalizacji...* 2009].

W połowie lat 90. lokalne władze podjęły działania na rzecz podniesienia atrakcyjności centrum, a zarazem przesunięcia ciężenia układu funkcjonalnego miasta w stronę Wisły. Celem pierwszych prac była poprawa stanu technicznego i podniesienie bezpieczeństwa przestrzeni publicznych – przede wszystkim ulic [Gołędzinowska 2010].

Fot. 3. Panorama Starego Miasta w Tczewie z Bulwarem Nadwiślańskim na pierwszym planie

Do znalezienia funkcji, która podniosłaby konkurencyjność dzielnicy w stosunku do skupisk usług i handlu położonych w innych częściach miasta, ważne są działania mające na celu rozwój zaplecza dla kultury i rekreacji. W latach 1997-2002 przeprowadzono remont Tczewskiego Domu Kultury, natomiast w latach 2004-2007 wykonano modernizację Muzeum Wisły w Tczewie połączoną z utworzeniem Centrum Wystawienniczo-Regionalnego Dolnej Wisły „Fabryka Sztuk” (fot. 2) – instytucji mającej w atrakcyjny, zgodny ze współczesnymi wymogami sposób prezentować nadwiślańską tożsamość miasta oraz dziedzictwo kulturowe otaczającego je regionu Kociewia [*Lokalny Program Rewitalizacji...* 2009].

W latach 2005-2006 stworzono nową przestrzeń publiczną, kluczową dla nowego wizerunku miasta – Bulwar Nadwiślański (fot. 3). Ten rozległy teren, stanowiący przedpole ekspozycji zabytkowego Mostu Tczewskiego i panoramy Starego Miasta, jest obecnie popularnym miejscem organizacji festynów oraz odbywania rekreacji indywidualnej. Nadrzeczny charakter przestrzeni został wzmocniony przez budowę w latach 2007-2008 przystani pasażersko-żeglarskiej. W 2010 r. pasmo bulwaru rozbudowano o ścieżkę edukacyjną eksponującą walory nadwodnej fauny i flory.

Nowy wizerunek Tczewa – miasta nad Wisłą – jest kierowany zarówno do mieszkańców miasta, jak i do odbiorców zewnętrznych. Bliskość Trójmiasta czyni nowe tereny rekreacyjne wzdłuż rzeki atrakcyjnym miejscem dla szerokiego grona odbiorców. Na razie jednak zainteresowanie użytkowników nadrzeczną ofertą miasta tylko w niewielkim stopniu przekłada się na wzrost aktywności podmiotów gospodarczych.

5.2. Pruszcz Gdański – nowa miejskość, nowe centrum

Pruszcz Gdański jest przykładem niewielkiego miasta położonego w pobliżu dużej aglomeracji, w którym po wprowadzeniu gospodarki rynkowej – w znacznej mierze w związku z konkurencyjnymi cenami nieruchomości – gwałtownie wzrosła liczba mieszkańców. Do czasu realizacji nowego centrum układ kompozycyjny miasta wyznaczała ulica Grunwaldzka (stanowiąca fragment drogi krajowej nr 1) oraz otaczające ją cieki wodne – po wschodniej stronie Radunia, po zachodniej Kanał Raduni. Wzdłuż tej osi skupiały się lokale usługowe. Liniowy układ przełamywał nieco, zbudowany w latach 50., zespół obiektów mieszczących funkcje administracji i ochrony zdrowia wraz z prostopadłym do Kanału Raduni monumentalnym placem. Ruchliwa oś komunikacyjna ani socrealistyczne założenie nie zapewniały jednak warunków dogodnych do spędzania czasu, rekreacji lub integracji [Golędzinowska 2010].

Uchwalona w 2001 r. pierwsza strategia rozwoju miasta jasno sygnalizowała, że miasto wiąże swój rozwój z funkcją mieszkaniową, jednocześnie jasno wskazywała konieczność wykreowania w mieście centrum – adekwatnego do rosnącej skali miasta. Nowe centrum – czyli układ ciągów pieszych al. ks. Wałąga i ul. Kossaka wraz

z otaczającymi je kwartałami zabudowy mieszkalno-usługowej (fot. 4) – powstało na terenach pozostawionych przez wojsko. Do takiego sposobu zagospodarowania predysponowała lokalizacja terenu – na osi socrealistycznego zespołu administracyjnego, między ulicą Grunwaldzką a Radunią oraz Miejskim Ośrodkiem Sportu i Rekreacji, w sąsiedztwie parku miejskiego. Władze miasta świadome potencjału miejsca, a jednocześnie ryzyka jego zmarnowania, zdecydowały się na zorganizowanie w 1996 r. konkursu na koncepcję architektoniczno-urbanistyczną, na podstawie której sporządzony zostanie miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Partnerem w realizacji konkursu było Stowarzyszenie Architektów Polskich, co miało zagwarantować wysoki poziom merytoryczny konkursu [Pancewicz 2009]. Taka metoda pracy pozwoliła na opracowanie planu miejscowego o dużym stopniu szczegółowości w zakresie ustaleń dotyczących przestrzeni publicznej. Wydzielone w dokumencie obszary przestrzeni publicznej miały zostać zrealizowane przez miasto, natomiast otaczające je kwartały zabudowy przez inwestorów prywatnych.

Do zagospodarowania samej przestrzeni publicznej miasto przystąpiło po zabudowaniu kwartałów. Zasadniczy etap prac zakończono w 2007 r., choć istniejące ciągi piesze są wciąż rozwijane o nowe fragmenty integrujące centrum z kolejnymi fragmentami miasta, a w bezpośrednim sąsiedztwie kończy się urządzenie parku miejskiego.

Nowym projektem realizowanym w Pruszczu Gdańskim, którego sama formuła niesie ze sobą silny wątek wizerunkowy, jest projekt stworzenia społecznej koncepcji zagospodarowania przestrzennego terenów dawnej cukrowni „Strefa Cukru”. Przedmiotem projektu jest obszar o powierzchni 20 ha wraz z zabytkowymi zabudowaniami cukrowni (fot. 5). Zespół położony w centralnej części miasta został wyłączony z produkcji w 2004 r. [www.strefacukru.pl 2012]. Początkowo władze miasta zakładały adaptację zespołu na funkcje usługowe, jednak w miarę trudności z pozyskaniem inwestora zdecydowano się na zmianę przeznaczenia terenu na obszary mieszkaniowe, co jednak również nie przyniosło oczekiwanych rezultatów. Miasto nie jest właścicielem terenu co z założenia ogranicza możliwość lokalizacji usług

Fot. 4. Aleja ks. Wałęga
– nowe centrum Pruszcza Gdańskiego

Fot. 5. Wyłączona z produkcji cukrownia
w Pruszczu Gdańskim

niekomercyjnych, jednak oddolna inicjatywa społeczna spotkała się z poparciem zarówno władz miasta, jak i właściciela, który upatruje szans na zbycie terenu z tym, że społeczność lokalna określi swoje oczekiwania dotyczące najbardziej pożądanych funkcji. Obecnie ukończono etap konsultacji społecznych, które dzięki szeroko zakrojonej akcji informacyjnej (strony internetowe, radio, portale społecznościowe, parafia) i zaproponowanej różnorodności form wypowiedzi (badania ankietowe bezpośrednie i korespondencyjne, dyskusje) spotkały się z dużym zainteresowaniem. Kolejnym etapem projektu jest opracowanie na tej podstawie społecznej koncepcji zagospodarowania.

Wizerunek Pruszcza Gdańskiego, wytworzony dzięki wysokiej jakości przestrzeni publicznej centrum, adresowany jest przede wszystkim do nowych mieszkańców – zarówno tych już zamieszkałych, którzy nie mają jeszcze emocjonalnego stosunku do nowego miejsca zamieszkania, jak i potencjalnych odbiorców oferty mieszkaniowej miasta. W dobie nadpodaży oferty mieszkaniowej w strefie podmiejskiej aglomeracji Trójmiasta wysoka jakość przestrzeni publicznej stanowi o konkurencyjności oferty miasta, a tym samym staje się wartością ekonomiczną. Pośrednio wyrazisty wizerunek miasta – bezpośrednio grupa konsumentów, jaką jest społeczność lokalna utożsamiająca się z wysokiej jakości przestrzenią – adresowany jest również do inwestorów⁸.

Zastosowana strategia wizerunkowa, na tle polskich miast porównywalnej wielkości, jest oryginalna. Eksponowane są przede wszystkim nowe elementy przestrzeni miejskiej. Tożsamość historyczna jest wartością dodatkową, często podawaną w przetworzonej formie – np. współczesne rzeźby akcentujące prawdopodobny przebieg „Szlaku Bursztynowego”.

5.3. Nowy Dwór Gdański – stolica Żuław

Nowy Dwór Gdański otrzymał prawa miejskie dopiero w 1880 r. O rolniczym charakterze obszaru świadczą liczne obiekty przemysłu przetwórstwa płodów rolnych, linia kolejki wąskotorowej, jak również występowanie zabudowy mieszkaniowej o charakterze wiejskim. Na początku XX w. w krajobraz miasta została wpisana wieża ciśnieniowa konstrukcji żelbetowej. W okresie Wolnego Miasta Gdańska Nowy Dwór Gdański stał się ważnym ośrodkiem administracyjnym – stolicą powiatu ziemskiego Żuław Wielkie (*Große Werder*). Towarzyszyła temu budowa monumentalnego zespołu budynków administracyjnych – dziś siedziby starostwa powiatowego, biblioteki i domu kultury (fot. 6).

Jak już wspomniano, w okresie transformacji miasto stało się centrum niepokojów społecznych. Początki kształtowania nowego wizerunku miasta wiążą się z działalnością Stowarzyszenia Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego „Klub Nowodrowski”, które od 1994 r. promuje wiedzę o walorach kultury i architektury zu-

⁸ Przykład „Strefy Cukru”.

ławskiej. W ramach szerokiej gamy projektów prowadzonych przez stowarzyszenie znalazło się m.in. „Pogotowie konserwatorskie”, którego celem było zapewnienie merytorycznego wsparcia dla właścicieli zabytkowych obiektów żuławskich. Również z działalnością stowarzyszenia wiąże się hasło „Żuławy – krajobraz dla konesera”⁹, podkreślające że specyfika i niszowość tego obszaru może stać się jego atutem i powodem do dumy społeczności lokalnych. Z czasem to hasło przekształciło się w produkt turystyczny.

W latach 2009-2011 miasto zaadaptowało pochodzącą z końca XIX w. mleczarnię na potrzeby Żuławskiego Parku Historycznego (fot. 7), którego prowadzenie powierzono „Klubowi Nowodworskiemu”. Tym samym wzmocniono wizerunek miasta jako ośrodka kultury żuławskiej oddziałującego na cały obszar.

Niezależnie od pierwszych sukcesów w mieście pozostaje jeszcze wiele obiektów, których renowacja i adaptacja przekracza możliwości właścicieli, a wobec ograniczonej konkurencyjności miasta, nie cieszą się zainteresowaniem inwestorów. Można wymienić położone nad Tugą browar i destylarnię Stobbego czy wieżę ciśnień, która jest unikatem na skalę europejską.

Celem nowego wizerunku miasta jest przede wszystkim wzmocnienie roli stolicy powiatu zgodnej z założeniami reformy terytorialnej – tj. centrum, z którym utożsamiają się mieszkańcy miasta i okolicznych gmin. Wobec skali i wyrazistości wizerunkowej pobliskich miast – Malborka i Elbląga – wykorzystano niszę wynikającą z braku wyrazistego ośrodka kultuwującego i promującego dziedzictwo Żuław Wiślanych. Dzięki działalności „Klubu Nowodworskiego” i powołaniu Żuławskiego Parku Historycznego udało się wytworzyć nową narrację miejsca – adresowaną przede wszystkim do społeczności lokalnej, jednocześnie stanowiącą ważne uzupełnienie produktów turystycznych dotyczących obszaru Deltę Wisły (np. „Pętla Żu-

Fot. 6. Gmach starostwa w Nowym Dworze Gdańskim z mostem zwodzonym w tle
Źródło: petla-zulawska.pl (Piotr Salecki).

Fot. 7. Dawna mleczarnia, obecnie Żuławski Park Historyczny
Źródło: www.polskiekrajobrazy.pl.

⁹ „DELTA WISŁY – krajobraz dla konesera” to tytuł albumu fotograficznego autorstwa Marka Opitza i Piotra Sosnowskiego (2010); Hasło „Krajobraz dla konesera” jest powtarzane w innych sytuacjach wymiennie z określeniami „Delta Wisły” i „Żuławy”.

ławska”, „Szlak Mennonitów”). Ważnym efektem dodanym wyżej opisanych działań jest podniesienie morale społeczności lokalnej oraz jednocześnie przełamanie stereotypów dotyczących tej społeczności.

Do chwili obecnej „żuławskość” Nowego Dworu Gdańskiego została wyeksponowana na relatywnie niewielkiej przestrzeni. Ciekawe obiekty przemysłowe zlokalizowane w innych częściach miasta są w złym stanie technicznym i często niezagospodarowane. Kwestią nierozstrzygniętą jest jednak to czy uda się dla niech znaleźć nowe funkcje miastotwórcze, tym samym zachowując unikatowy krajobraz miejski.

5.4. Nowy Staw – poszukiwanie utraconej tożsamości miasta

Wbrew niewielkiej skali, Nowy Staw należy do grupy ośrodków Deltę Wisły posiadających długie tradycje miejskie – prawa miejskie ma już od 1343 r. [Piasek 2009]. Bardzo charakterystycznym elementem jego przestrzeni jest zespół budynków dawnej słodowni oraz cukrowni znajdujący się w obrębie zespołu staromiejskiego. Ponadto, na powstałym w końcu XIX w. przedmieściu wschodnim znajdują się dwa nieczynne dworce kolejowe – linii normatywnej oraz wąskotorowej, obydwa wzniesione w początku XX w. W tej okolicy, w krajobraz miasta wpisuje się również smukła wieża ciśnień.

Odnowę przestrzeni miejskiej rozpoczęto od realizacji projektu eksponującego tradycyjne elementy przestrzeni miejskiej – dwa rynki oraz kościół. Z cukrowni usunięto wszystkie elementy nie objęte ochroną konserwatorską, szykując tym samym obiekt do sprzedaży. Ponownego zainwestowania wymaga również słodownia. Znalezienie odpowiedniego pomysłu na kosztowną adaptację zabytkowych obiektów przemysłowych w małym mieście pozbawionym funkcji egzogenicznych jest jednak bardzo trudnym zadaniem.

Nowy Staw najpóźniej przystąpił do podnoszenia estetyki przestrzeni miejskiej. Pierwsze działania adresowane są przede wszystkim do społeczności lokalnej oraz do turystów. Na razie trudno ocenić skuteczność tej strategii.

Wnioski

Wobec silnego zróżnicowania tożsamości historycznej miast Deltę Wisły trudno mówić o czytelnej tożsamości żuławskiej tych ośrodków. Określenie to wydaje się uzasadnione w przypadku silnie związanych z produkcją rolną Nowego Dworu Gdańskiego i Nowego Stawu, jednak w odniesieniu do wszystkich miast delty bardziej adekwatne byłoby określenie „tożsamość nadwodna”.

Miasta Deltę Wisły mają ogromny potencjał do dalszego rozwoju tożsamości opartej na fizycznych cechach przestrzeni – nadwodnym położeniu oraz nasyceniu

obiektami przemysłu przetwórstwa płodów rolnych i metalowego oraz zabytkową infrastrukturą kolejową. Wyrazisty wizerunek (*image*) miejsca, jako jedno z narzędzi marketingu terytorialnego, może stać się pomocny w rozwiązywaniu problemów specyficznych dla miast Delt Wisły (brak integracji społeczności lokalnych, bezrobocie, patologie społeczne), ale i wykorzystywaniu nowych potencjałów („Żuławy” jako produkt turystyczny, urbanizacja strefy krawędziowej).

Wykorzystanie obiektów poprzemysłowych dla nowych funkcji jest zjawiskiem szeroko występującym w Europie. W Delcie Wisły, ze względu na dominację branży spożywczej, można jednak mówić o pewnej terytorialnej specyfice. Należy wziąć pod uwagę, że w mniejszych miastach mają one szansę na właściwe zagospodarowanie tylko w związku z funkcjami egzogenicznymi (turystyką, ofertą kulturalną kierowaną szerzej niż do mieszkańców miasta) rozwijanymi z użyciem środków zewnętrznych.

Specyfika Delt Wisły została uznana za zagadnienie wymagające ujęcia w dokumentach regionalnych i krajowych. W działaniach na rzecz przezwyciężenia problemów społecznych i gospodarczych Delt Wisły, konieczne jest uwzględnienie potrzeby odbudowy lub kształtowania tożsamości miast tego obszaru. Materialnym elementem dziedzictwa tych miast, w związku z niską atrakcyjnością ekonomiczną ewentualnej inwestycji, grozi bezpowrotne unicestwienie, dlatego kształtowanie wizerunku miast Delt Wisły powinno być w odpowiedni sposób uwzględnione w politykach ponadlokalnych.

Literatura

- Blacharska W., 2009, *Tworzenie wizerunku Żuław przez regionalnych twórców i działaczy (na wybranych przykładach)*, [w:] *Żuławy. W poszukiwaniu tożsamości*, A. B. Brzezińska (red.). Wyd. JASNE, Pruszcz Gdański.
- Cebulak K., 2010, *Delta Wisły – powyżej i poniżej poziomu morza*. Stowarzyszenie Żuławy i Lokalna Grupa Działania Żuławy i Mierzeja, Nowy Dwór Gdański.
- Gola G., 2009, *Żuławy – Laboratorium tożsamości*. Rocznik Żuławski 2008, Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego „Klub Nowodworski”, Nowy Dwór Gdański.
- Goleździnowska A., 2010, *Strategie tworzenia dobrej przestrzeni publicznej w małych i średnich miastach*, [w:] *Problemy kształtowania przestrzeni publicznych*, P. Lorens, J. Martyniuk-Pęczek (red.). „Urbanista”, Miasto – Metropolia – Region, Gdańsk.
- Jałowicki B., Szczepański M. S., 2005, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Kotler P., 1994, *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*. Gebethner i S-ka, Warszawa.
- Krośnicka J., 2010, *Żuławy Gdańskie w historię Pomorza Gdańskiego wpisane*. AGNI, Pruszcz Gdański.
- Lipińska B., 2011, *Żuławy Wiślane. Ochrona i kształtowanie zabytkowego krajobrazu*. Stowarzyszenie „Żuławy Gdańskie”.

- Lokalny Program Rewitalizacji* przyjęty Uchwałą nr XXXVI/307/2009 Rady Miejskiej w Tczewie 27 sierpnia 2009 r.
- Lynch K., 2011, *Obraz miasta*. ARCHIVOLTA.
- Kulesza M., 2000, *Transformacja ustroju administracyjnego Polski*. Studia Iuridica, XXXVIII/2000, Warszawa, s. 79-86.
- Markowski T., 2006, *Marketing terytorialny miast*, [w:] *Marketing terytorialny*. Studia KPZK PAN, t. CXVI, Warszawa.
- Pancewicz Ł., 2009, *Pruszcz Gdański: studium przypadku realizacji zespołu nowego centrum wraz z przestrzeniami publicznymi w małym mieście, fragmencie aglomeracji trójmiejskiej*, [w:] *Współczesne kształtowanie przestrzeni publicznej województwa pomorskiego*. Seria Pomorskie Studia Regionalne, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk.
- Piasek D., 2009, *Kalendarium żuławskie*. Rocznik Żuławski 2008. Stowarzyszenie „Klub Nowodworski”, Nowy Dwór Gdański.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego* przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Pomorskiego Nr 1004/XXXIX/09 z 26 października 2009.
- Prokopiński B., 2000, *Koleje wąskotorowe Polski Północnej*. Wyd. CIBET, Warszawa.
- Szromnik A., 2007, *Marketing terytorialny. Miasto i region na rynku*. Oficyna Wolters Kluwer business, Kraków.
- Rząd Rzeczypospolitej Polskiej*, 2009, Stanowisko Rządu Rzeczypospolitej Polskiej do *Zielonej Księgi w sprawie spójności terytorialnej*, Warszawa.

Strony Internetowe:

- Fabryka Sztuk* – www.cwrddw.tczew.pl.
- Bank Danych Lokalnych* – www.stat.gov.pl.
- Lewica.pl Ciszewski P., *Przemoc w protestach społecznych w Polsce po roku 1989* – www.lewica.pl [2009-11-30 07:58:12]
- Pętla Żuławska* – www.petla-zulawska.pl.
- Polskie Krajobrazy* – www.polskiekrajobrazy.pl.
- Strefa Cukru* – www.strefacukru.pl.
- Urząd Miejski w Tczewie* – www.gospodarka.tczew.pl.
- Żuławski Park Historyczny* – www.zph.org.pl.